

Nico Riemersma

Bij het Paasfeest

Marcus 15,1-42 en 16,1-8

Waar een groot deel van de gemeente bij Pasen in het bijzonder aan eerste Paasdag zal denken, kent de kerk de traditie van een drie dagen durend Paasfeest, 'het heilige drietal' (sacrum triduum). De eerste Paasdag begint op de avond van Witte Donderdag. Op de avond van Goede Vrijdag begint de tweede Paasdag. De derde Paasdag vangt aan op de avond van Stille Zaterdag, en vindt haar hoogtepunt op –met haar klassieke benaming- de Paasmorgen.

In de Bethelkerk in Den Haag-Loosduinen hebben we ervoor gekozen om op de Drie Dagen van Pasen dit jaar uit het Marcusevangelie te lezen. Marcus 14:12-16:8 wordt verspreid over vier vieringen gelezen. Het principe, waardoor we ons laten leiden, is dat er in het Evangelie op cruciale momenten telkens dingen gebeuren die je niet zou verwachten.

Op *Witte Donderdag* lezen we Marcus 14:12-72, waarin we twee brandpunten zien, twee openbaringsmomenten. Jezus' uitspraken gedurende de Paasmaaltijd: "Dit is mijn lichaam" en "Dit is het bloed van mijn verbond, dat voor velen vergoten wordt" vormen het eerste moment. Het tweede moment is de bevestiging van Jezus "Ik ben (het)" op de vraag van de hogepriester "Zijt Gij de Zoon van de gezegende?" De openbaringsmomenten zijn cruciaal te noemen, als je ziet dat ze ingeklemd staan tussen overlevering en verloochening. Marcus 14:12-72 wordt niet in één adem gelezen, maar verdeeld over acht pericopen: 14:12-16 (het bereiden van het Pascha), het eerste drieluik: 14:17-21, 22-25 en 26-31, het tweede drieluik: 14:32-52, 53-65 en 66-72. Dat kan afgewisseld worden door liederen, muziek en stiltes (met foto's). De lezingen kunnen door wisselende lectores verzorgd worden.

Op *Goede Vrijdag* lezen we Marcus 15:1-41. Ook daar zijn twee momenten die opvallen. Nu zijn het openbaringsuitspraken van anderen. Het ene moment betreft de uitspraak van de soldaten in het pretorium: "Wees gegroet, gij koning der Joden". Het andere moment dat we zouden willen aanwijzen, is de uitspraak van de centurio aan de voet van het kruis, wanneer hij zó de geest gegeven heeft: "Waarlijk, deze mens was zoon van God." Ook nu lezen we Marcus 15:1-41 niet in één keer, maar per pericoop: 15:1-15, 16-20, 21, 22-32, 33, 34-41. Dat kan afgewisseld worden door liederen, muziek en stiltes (met foto's). De lezingen kunnen door wisselende lectores verzorgd worden.

Op *Stille Zaterdag* lezen we Marcus 15:42-47. Ook hier opnieuw zo'n onverwacht moment. Zoals de leerlingen van Johannes hun meester begraven, zo zou je dat ook verwachten van de leerlingen van Jezus. Maar dat gebeurt niet. De graflegging geschiedt door iemand, Jozef van Arimathea, die in het evangelie nog niet eerder is voorgekomen. Even onverwacht als hij op het toneel verschijnt, verdwijnt hij daarna weer. Deze schriftlezing vraagt ons inziens om een ingetogen, niet al te lange viering aan het begin van de avond, die het karakter draagt van een vigilie.

Op *Paasmorgen* wordt Marcus 16:1-8 gelezen. Als het gaat om dingen die je niet zou verwachten, dan krijgt het evangelie hier wel een climax. Nog altijd is er verbazing over het slot van het Marcusevangelie. Hier geen enkel gejubel. Het evangelie eindigt met siddering, ontzetting en vrees. Het lijkt ons goed, als die kant, en de daarbij horende sprakeloosheid alle nadruk zou krijgen. Kortom, wij kiezen deze morgen voor een kant die met Pasen wel eens wat te weinig aandacht krijgt. Maaltijd, Dood, Begrafenis en Opwekking, het speelt zich af op het Paasfeest. Dat verhaal, Exodus 12:1-15:21 lezen we dan ook in deze vier vieringen als eerste Schriftlezing.

Rob van Essen verzorgde de uitleg en preekaanwijzingen voor de vieringen op Witte Donderdag en Stille Zaterdag. Nico Riemersma deed dat voor de vieringen op Goede Vrijdag en Paasmorgen.

Toen de centurio, die tegenover hem stond,
zag dat hij zó de geest had gegeven,
zei hij:

"Waarlijk, deze mens was zoon van God."

Schriftlezingen: Exodus 12:29-42, Psalm 22, Marcus 15:1-42

Het eigene van de dag Zie ook voorgaande inleiding 'Bij het Paasfeest'. Het is kerkelijk-liturgische traditie om op Goede Vrijdag het passieverhaal uit Johannes (18-19) te lezen en niet te preken of mediteren. In veel kerken wordt jaarlijks een andere passieverhaal gelezen. Daarvoor bepalend is welk evangelie in dat jaar de rector is. Hier evenwel het voorstel (zie ook voorgaande inleiding) om het lijdens-, kruisigings- en opstandingsverhaal over de vier vieringen van Pasen te spreiden. Op Witte Donderdag lazen we Marcus 14:12-72. Op Goede Vrijdag lezen we het vervolg, Marcus 15:1-41 (om het passieverhaal in andere bewoordingen te horen zou uit de NBV (zie *Werk in Uitvoering 2*) gelezen kunnen worden). Dit verhaal wordt niet in één keer gelezen, maar telkens een pericoop, gevolgd door een passielied, muziek of stilte. Voor de indeling laat ik me leiden door tijds- en plaatsbepalingen in Marcus 15:1-41. Op basis daarvan kom ik tot de volgende pericopenindeling: 15:1-15, 16-20, 21, 22-32, 33, 34-41 (zie verder de uitleg). Psalm 22 wordt gelezen op het moment dat we in de Marcuslezing bij vs 34 zijn gekomen.

Het evangelie is indringend genoeg. Een complete preek past daarbij al helemaal niet. Ik kies voor een meditatie in deze Vigilie (Ex. 12:42!), waarin aan één figuur uit het passieverhaal aandacht wordt geschonken. De meditatie zou onmiddellijk na Marcus 15:39 kunnen plaatshebben. Een andere mogelijkheid is na alle schriftlezingen.

Liederen Tussen de schriftlezingen in zijn coupletten uit Lied 47:6-10 uit *Zingend Geloven 1* te zingen. Uit diezelfde bundel past ook na de meditatie Lied 50.

Literatuur B. van Iersel, *Marcus*, uitgelegd aan andere lezers, Baarn 1997; L. Geysels, *De weg van de Dienaar*. Lezen in het Marcusevangelie, Leuven 1997.

Uitleg a. Voordat ik mij concentreer op het slotgedeelte (33-41), eerst nog een verantwoording van de indeling van de pericopen met het oog op de lezingen in de Vigilie. Dit hoofdstuk wordt gekenmerkt door opvallend veel tijdsaanduidingen. Aan het begin en aan het slot vindt de lezer twee algemene: 's morgens vroeg' (1) en 'toen het avond (eigenlijk: 'laat') geworden was' (42). Daartussenin komen drie concrete tijdsaanduidingen voor: 'het derde uur' (25), 'het zesde uur' (33) en 'het negende uur' (34), respectievelijk het uur van de kruisiging, de duisternis en Jezus' luide klacht. Deze detaillering van de tijd zorgt voor concentratie bij de lezer(es). Hij/zij maakt het (vertelde) gebeuren op deze manier van uur tot uur mee (vgl. de tijdsaanduidingen in Mar. 13:35).

Op basis van de plaatsbepaling is Marcus 15:1-41 in vier delen onder te verdelen: het wegbrengen van Jezus naar Pilatus door de gehele Raad (*apênegkan*)(1-15), het wegleiden door de soldaten in het praetorium (*apêgagon*)(16-20), het uitleiden om Hem te kruisigen (*exagousin*)(21) en het brengen op de plaats Golgotha (*ferousin*)(22-41). Het moge duidelijk zijn (zie vers 15!) dat de weg- en uitleiding door de soldaten -de twee middenpericopen- een onderbreking vormen tussen 1-15 (*apênegkan*) en 22-41 (*ferousin*).

b. Het derde onderdeel van 15:22-41 bestaat uit twee segmenten: 34-36 en 37-41, die beiden met Jezus beginnen. Het eerste (34) laat Jezus' klacht horen, met het citaat uit Psalm 22:1 ("Mijn God, mijn God, waarom hebt u Mij verlaten?"). Het tweede (37) vertelt van Jezus uitblazen van de geest (*exepneusen*). Maar de lezer zou ook kunnen denken dat Jezus de Geest uitblaast, zodat hier geschiedt hetgeen door Johannes gezegd wordt: "Hij zal U dopen met Heilige Geest" (1:8). Direct daarna volgen er reacties. In 35-36 de reactie van de omstanders op het *horen* van woord van Jezus en in 39 de reactie van één omstander, de centurio, op het *zien* van het uitblazen van de g/Geest.

c. De vraag is hoe *huios theou* (39c) vertaald moet worden? 'Een zoon van God', 'Zoon van God', 'zoon van God' of 'godenzoon'? Twee zaken lijken hier van belang te zijn. 1. De uitspraak van de centurio begint (!) met "Waarlijk". Dat moet de lezer het idee geven dat de hoofdman een eerder gedane uitspraak over Jezus hier en nu bevestigt. 2. Voor deze eerdere uitspraak zou de lezer terug kunnen naar het begin van het Marcusevangelie, naar een passage, die met deze rijmt (1:9-11). Daar nu geschiedt een stem uit de hemel, die zegt: "Gij zijt mijn zoon." Die stem krijgt hier vanaf de aarde bevestiging van de kant van iemand –een romeinse legerofficier, een centurio- van wie je dat toch bepaald niet zou verwachten. Let er overigens op dat de centurio een verleden tijd ('was') gebruikt.

d. Het past wel in de lijn van het evangelie, dat er op verhoogde toon over Jezus gesproken wordt en dat het van kanten komt, die je niet onmiddellijk zou verwachten. Het zijn immers de onreine, resp. onheilige geesten die Jezus aanspreken als: "de heilige Gods" (1:24), "de zoon van God"(!)(3:12), "de zoon van de

allerhoogste God" (5:7). En van de kant waarvan je zou denken dat het wel zal komen, de religieuze leiding en leerlingen, komt het niet. De laatsten, de leerlingen, zijn op deze dag geheel absent.

e. Over zichzelf spreekt Jezus nimmer in zulke bewoordingen als hierboven genoemd. Hij hanteert het woord 'Mensenzoon', op een manier (in de derde persoon), dat je denkt dat Hij het over iemand anders heeft, maar de lezer zal begrijpen dat de aanduiding naar Hemzelf verwijst. Wat deze titel ('Mensenzoon') wil zeggen? Dat Hij helemaal bij mensen wil behoren, dat Hij aan hun kant staat; 'zoon' heeft immers de betekenis van 'behorend bij'. De titel 'zoon van God' moet op vergelijkbare manier verstaan worden: 'bij God behorend'. Ooit hoorde ik iemand dan ook dit 'zoon van God' uitleggen als dat Jezus 'het hart van God' is.

f. De belijdenis(!) van deze Romein in militair tenu wordt bijzonder, als de lezer zich bedenkt dat (ook) de keizer van deze man zich een dergelijke titulatuur aanmeet.

g. Op basis waarvan komt hij tot zijn uitspraak? De evangelist legt een verband met de manier ('zó'), waarop hij de geest gegeven had. Dat 'zó' versta ik op deze wijze, dat hij de geest gaf door de Geest te geven. Aan het uitblazen van die Geest is te zien dat Hij Gods zoon is.

Aanwijzingen voor de meditatie 1. Voor één figuur uit de 'Marcuspassion', en (voor) wat hij zegt, vraag ik de aandacht. Wanneer Jezus gekruisigd wordt, staat hij tegenover hem. Niet uit belangstelling of nieuwsgierigheid, maar omdat hij het bevel voerde over degenen die de kruisiging ten uitvoer brachten. Als de hoofdman staat hij bekend. Hij is Romeins legerofficier, centurio, een latinisme voor 'honderdman'. De legende vertelt dat hij Longinus (=De Lange) heette, later christen is geworden en als martelaar is gestorven. Zijn uitspraak, hier aan de voet van het kruis is opvallend. Het is van een totaal andere gehalte dan het carnavalske spel dat zijn soldaten op eigen initiatief eerder met Jezus speelden in het praetorium.

2. Een politieke uitspraak van de hoogste orde is het van deze Romeinse centurio. Eerder had hij trouw gezworen aan de keizer van Rome, die zichzelf als een godenzoon zag. Zulk een uitspraak verwacht je niet van deze man. Dat hebben we in het evangelie al vaker meegemaakt, dat er over Jezus gesproken werd door 'geesten', die hem herkennen! In de synagoge in Kafarnaüm, direct aan het begin al (1:21-28) En ook door een mens, die zichzelf bekend maakt met de naam van een Romeinse legereenheid: legioen (5:1-20). Ook dan komt het uit volstrekt onverwachte hoek!

3. Wat is dat, waar zijn soldaten, die zitten te dobbelen om zijn kleed, toch precies hetzelfde hebben meegemaakt als hun hoofdman, waar datzelfde geldt voor de voorbijgangers en andere omstanders, dat hij oog heeft voor wat er gebeurt, en tot deze uitspraak komt? Eerst dan nog een andere vraag: wat zegt hij nu eigenlijk? Het is hier niet eenvoudig om dat te bepalen, welke taal hij spreekt: de taal van de heiden (godenzoon) dan wel de taal van de jood (zoon van God)(zie c. bij uitleg). Op basis van dat 'waarlijk' kan je zeggen dat hij instemt met andere, eerder stemmen in het evangelie die ook zo spraken. Dat begon al bij een onverdachte stem uit de hemel: "Gij zijt mijn Zoon." Andere stemmen hebben nadien ook zo gesproken. Hier hangend tussen twee rovers in maakt Hij God transparant. Hoe deze centurio daarachter komt? Omdat hij door de geest te geven de Geest -met een hoofdletter- geeft.

4. Zó ('Gods zoon') spreekt Hij (Jezus) niet over zichzelf. Vandaar ook eerder dat verbod om daarover te zwijgen (het zgn. Messiasgeheim)? Hij heeft het steeds over 'de Mensenzoon' als betrof het iemand anders. Wat Hij wil laten zien, is dat Hij helemaal aan de kant van mensen staat, dat Hij bij hen hoort. En dat ook maakt Hij zichtbaar aan het kruis. Zie tussen wie Hij hangt! Alles verdraagt Hij! En wij? Wij worden overgeslagen. Dat is Pèsach. Kruispasen.

En niemand zeiden zij iets,
want zij vreesden.

Schriftlezingen: Exodus 15:1-21, Marcus 16:1-8

Het eigene van de zondag Zie ook voorgaande inleiding 'Bij het Paasfeest'. Wij zijn gewoon om over deze dag te spreken als 'Eerste Paasdag', maar liever zou ik deze dag 'Derde Paasdag' willen noemen. Daarmee wordt het verband met de voorgaande dagen zichtbaar vastgehouden. Op deze dag wordt tenslotte gevierd dat de gekruisigde opgewekt is (zie Mar. 16:6).

Liederen Psalm 6; Gezang 196 (bij Ex. 15); 210; 214: 1, 2 en 4; 215:1 ('Heilige dag na angst en vrees'), 220:1, 2 ('om als het woord der opstanding levend terug te keren'). De Halleluja's op deze Paasmorgen zijn meestal volop te horen (zie de talloze Paas-'halleluja'-liederen in het Liedboek), bij de lezing uit het Paasevangelie van Marcus passen ze niet erg. Een paaslied, gebaseerd op en gevuld met (andere) noties uit Marcus 16:1-8 heb ik niet kunnen vinden.

Literatuur P.L. Danove, *The End of Mark's Story. A Methodological Study*, Leiden 1993, B. van Iersel, *Marcus*, uitgelegd aan andere lezers, Baarn 1997, D.H. Juel, *A Master of Surprise*, Mark interpreted, Minneapolis 1994; R. Zuurmond, Het begin en het einde, in *Wending* 33 (1978), 166-173

Uitleg a. Als je de tijdsbepaling in aanmerking neemt, bestaat 16:1-8 uit twee delen: 1 ('en toen de sabbat verstreken was') en 2-8 ('zeer vroeg op de eerste van de sabbatsweek'). De verandering van plaats in ogenschouw genomen is 2-8 in drie onderdelen te verdelen: de komst bij het graf (2-4), de binnenkomst in het graf (5-7) en het uitgaan uit het graf (8). In het eerste onderdeel is alle aandacht op de steen gericht. In het tweede onderdeel staat de jongen, met zijn boodschap, centraal. En het derde en laatste onderdeel meldt de geschrokken reactie van de vrouwen.

b. Veel uitleggers spreken over het open einde van het Marcusevangelie. Die aanduiding lijkt mij meer van toepassing op het Matteüsevangelie, met de oproep aan de leerlingen om alle volkeren tot leerlingen te maken (Mat. 28:16-20), dan op dit evangelie. Het is dan ook beter om te zeggen, doordat de vrouwen niets zeggen, dat het evangelie op slot komt te zitten. In de letterlijke zin van het woord krijgt het evangelie met die laatste uitspraak over de vrouwen (8b) een slot. Dat slot, 'Niemand zeiden zij iets,.....' (16:8), mag verrassend heten, maar het zorgt wel voor een contrastrijm met het begin van het Marcusevangelie: 'Begin van het goede nieuws...' (1:1). Begin en einde brengen de eenheid van dit evangelie aan.

c. De traditie heeft met dit vreemde slot niet echt raad geweten, Het slot wordt als zo vreemd ervaren dat men wel gezegd heeft dat vers 8 nooit het slot kan zijn. In de loop van de geschiedenis heeft dit verhaal dan ook een uitbreiding ondergaan (zie de verzen 9-20 tussen de vierkanten haken). De belangrijkste handschriften hebben dit verhaal over de verschijningen, dat een compilatie lijkt te zijn op grond van de andere Paasevangeliën, niet.

d. De reactie van de vrouwen in vers 8 is niet in overeenstemming met waartoe de jongen hen oproept. Hij riep hen op: 1. om de plaats te zien, waar ze hem gelegd hadden, 2. om heen te gaan en 2. aan zijn leerlingen het bericht over te brengen dat Hij hen voorgaat naar Galilea. En het eindigt met een belofte, "Daar zult u Hem zien." Die belofte hoort evenwel niet tot "zoals Hij u gezegd heeft" (Mar. 14:28). In plaats van het zien van de plaats, gaat ze het graf uit. Ze gaan niet heen, maar ze vluchtten. En ten laatste, ze werden opgeroepen om het aan zijn leerlingen en Petrus te zeggen. Ook dat gebeurt niet. Nog sterker, ze zeggen niemand iets. Daarmee zit het evangelie op slot. De aandacht van de lezer wordt teruggedleid naar 'het woord van de opstanding' (zie Gezang 220:2), dat door de jongen wordt gesproken.

e. De lezer zal bij het slot (16:8) een contrast ervaren met wat hij eerder in het evangelie gelezen heeft. Diverse keren was er een zwijggebod van Jezus' kant. En nu hier mensen (vrouwen) worden opgeroepen om te spreken, zwijgen zij!

f. Om het evangelie goed te kunnen verstaan is het immer nodig dat het gelezen wordt in het licht van Tenach. Het verhaal van Jezus' lijden, kruisdood en opstanding (Mar. 14-16) vraagt om het oudtestamentisch Paasverhaal (Ex. 11-15) als eerste lezing. Met Pasen wordt niet 'de overwinning op de dood' (in algemene zin) gevierd, maar de bevrijding van eentje uit bezet, uit vijandelijk gebied.

De reactie van de vrouwen in vers 8 (siddering, ontzetting en vrees) doet denken aan de reactie van de volkeren op de roemrijke daden van de Eeuwige in het lied van Mozes (Ex. 15:1-18). Ook daar (15:14-16) is sprake van siddering, beving, ontzetting en schrik vanwege de bevrijding uit Egypte van zijn (=Gods) volk. Zoals de volkeren de bevrijdende rechterhand van God ontdekten, zo ontdekten de vrouwen in de opwekking van Jezus de bevrijdende hand van God. Dat ze niemand iets zeggen, drukt uit dat ze daar sprakeloos over zijn.

Aanwijzingen voor de prediking 1. Paasmorgen staat bekend als het feest van de vreugde. De Halleluja's op deze Derde Paasdag zijn niet van de lucht. De blijdschap van Pasen klopt met het Paaslied van Exodus 15. Mozes zingt het met de zonen van Israël (15:1-18) waarop Mirjam -met alle vrouwen muziekmakend in haar spoor- de antifoon van vers 1 zingt. In alles proef je de vreugde om de bevrijding.

2. Dat beeld van Pasen krijgt bevestiging van de andere evangelisten. In Matteüs 28 is er vrees onder de vrouwen, maar ook grote blijdschap (8). In Lucas 24 is er onder de mannen eerst ongeloof (11), daarna verwondering (41) en het eindigt ook daar met grote blijdschap (52). En in Johannes 20 is er eerst een huilende Maria (11), maar de dag eindigt met verblijde leerlingen, toen zij de Heer zagen (20). Hoe anders is het in Marcus 16. Daarin komt het niet tot blijdschap. Het evangelie eindigt -de allerlaatste zin- met vrees en bevreesde vrouwen.

3. Die slotzin heeft velen verbaasd. In de geschiedenis zijn er dan ook steeds weer mensen geweest die beweerden dat vers 8 nooit het einde van het evangelie kan zijn. In de NBG-vertaling is te zien dat het evangelie nog doorgaat (9-20). Maar let op, de tekst staat tussen vierkanten haken. In de belangrijkste handschriften komt dit stuk niet voor.

4. Wat is hier aan de hand? Daar komen we achter, als we allereerst tot ons door laten dringen dat het een joods verhaal is: een Paasverhaal dat gaat over uittocht en doortocht. Met de aankondiging door de jongen van de opwekking kondigt deze jongen in het wit Jezus' doortocht door de dood aan. Er wordt ruimte geschapen, de steen afgewenteld, zodat de Messias erdoorheen kan. Er wordt een opening gemaakt in de meest hopeloze situatie die er bestaat, de dood. De Eeuwige brengt er een opening in aan, zodat er zicht ontstaat op een nieuw toekomst, en er geleefd kan worden.

5. Om de laatste twee zinnen van Marcus (8a en 8b) te kunnen verstaan, in het bijzonder waarom de vrouwen zo door siddering en ontzetting bevangen zijn, en waarom zij toch zo bevreesd zijn, is het goed om aandacht te schenken aan het lied van Mozes, in het bijzonder vers 15. Daar komen we dezelfde schrikreactie tegen als hier aan het slot. Beving, verschrikken, huivering en siddering. Het is de reactie van de volkerenwereld op het nieuws (!) van Gods machtige daden, op de uitleiding uit Egypte van het volk Israël door de Eeuwige, op het feit dat God voor zijn mensen een weg baant, waar hun situatie voor het oog volstrekt hopeloos leek.

6. Precies diezelfde woorden (siddering, ontzetting en vrees) vinden we ook aan het slot van het evangelie. De evangelist vertelt ons dan ook niet over siddering, ontzetting en vrees van de drie vrouwen, omdat zij het niet begrepen zouden hebben, zoals sommige uitleggers ons willen laten geloven. Die reactie wordt verteld, omdat zij nu juist alleszins in de gaten hebben wat hier gebeurt. Het is de ontdekking dat de Here God hier aan het werk is geweest. De ontdekking, dat God, waar wij misschien mochten denken dat Hij ten laatste zijn handen thuis houdt, wel degelijk aan het werk is. Het is de ontdekking van de vrouwen, dat God zijn bevrijdend handelen echt niet is gestopt. Zijn bevrijdend handelen eindigt zelfs niet bij de dood (van zijn geliefd kind). Hij bevrijdt hem uit het vijandelijke gebied.

7. Het is dat bericht, die ontdekking, waardoor ze staan te trillen en waardoor ze totaal van hun stuk zijn gebracht. Wie kent die mensen niet, die zo ongelooflijk zijn geraakt, door iets wat er gebeurd is, dat er geen woord meer over hun lippen komt. Zo zijn ook deze vrouwen sprakeloos geworden.

Als het aan deze evangelist zou liggen, dan zou hij zijn hoorders 'sprakeloze Paasdagen' toewensen. Zij mogen weten dat hetgeen hier over de Messias wordt verteld, ook voor ons geldt.

Verschenen in *Postille 2003-2004*, Zoetermeer 2003, 78-79, 82-84, 87-90.